

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmaylov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fərid Əliyevin, maraqlı subyektlərin nümayəndələri Şəki Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının sədri Ələddin Məcidov və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin böyük məsləhətçisi Fərid Hacıyevin,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Azad Talibovun,

mütəxəssis Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi İsmayıl Xəlilovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 472.1 və 1306-cı maddələrinin əlaqəli şəkil-də şərh edilməsinə dair Şəki Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsinə, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssisin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materialınnı araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Şəki Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra - Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək ölmüş şəxsin hüquq varislərinin kreditlorun qarşısında hansı həcmdə məsuliyyət daşması, zaminlərin ölmüş şəxsin öhdəliklərinə görə mülki məsuliyyətinin olub-olmaması, məsuliyyətin olacağı təqdirdə onun hansı həcmdə və hansı vaxtdan yaranması və yaxud borclunun ölümlü ilə zaminliyə xitam verilib-verilməməsi məsələlərinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra - Mülki Məcəllə) 472.1 və 1306-cı maddələrinin tələbləri baxımından şərh olunmasını xahiş etmişdir.

Müraciətdə göstərilir ki, “AccessBank” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti (bundan sonra - “AccessBank” QSC) Qəbələ Rayon Məhkəməsində iddia qaldıraraq Cumar Ağayev, Knyaz Məmmədov və digərlərindən müştərək qaydada bankın xəyriyə 6.249,39 ABŞ dolları əsası, 1.072.30 ABŞ dolları faiz və 1.400.67 ABŞ dolları cərimə olmaqla, cəmi 8.722,36 ABŞ dolları məbləğində kredit borcunun tutulması barədə qətnəmə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

İddia tələbi onunla əsaslandırılmışdır ki, kredit- or ilə borclu C.Ağayev arasında 21 may 2013-cü il tarixində bağlanmış kredit müqaviləsinə görə 120 ay müddətində 30.000 ABŞ dolları məbləğində kredit xətti açılmışdır. 25 fevral 2014-cü il tarixli kredit razılaşması əsasında 24 ay müddətinə aylıq 2,25 faiz olmaqla 13.000 ABŞ dolları məbləğində kredit verilmişdir. Borclu 13 sentyabr 2015-ci il tarixində vəfat etdiyləndən kredit borcu və faiz borcundan ibarət ödənilməli olan vəsaitlər bankca ödənilməmiş və onun 6.249,39 ABŞ dolları məbləğində borclu qalmışdır. Qeyd olunan kredit müqaviləsi üzrə borclunun öhdəliklərinin icrasının təmin olunması üçün zəminlik müqavilələri bağlanmış, həmin müqavilələrə görə K.Məmmədov, Y.Ağayev, M.Əliyeva və N.Əzimov öz üzərlərinə borclu C.Ağayev ilə birgə məsuliyyət götürmüşlər. Cavabdeh C.Ağayev vəfat etdiyindən Qəbələ Rayon Məhkəməsinin 23 yanvar 2017-ci il tarixli qərarıddə ilə o, hüquq varisləri olan arvadı Ç.Ağayeva, uşaqları S.Ağayev və E.Ağayev ilə əvəz edilmişdir.

Qəbələ Rayon Məhkəməsinin 29 avqust 2017-ci il tarixli qətnəməsi ilə iddianın qismən təmin edilməsi, hüquq varisləri Ç.Ağayeva, S.Ağayev və E.Ağayevdən müştərək qaydada “AccessBank” QSC-nin xeyrinə 6.249,39 ABŞ dolları məbləğində kredit borcunun tutulması, iddianın cavabdeh olan zəminlər K.Məmmədov və qeyrilərinə aid hissədə təmin edilməməsi qəet edilmişdir.

Birinci instansiya məhkəməsi iddia tələbini həmin hissədə rədd edərkmən qətnəməsinin onunla əsaslandırılmışdır ki, zəminlik müqaviləsi aksesor xarakterli olduğundan, kreditlorun zəminə qarşı tələb irəli sürməsi üçün əsas öhdəlik pozulmalıdır, hazırkı işdə isə C.Ağayevin öldüyü vaxtdakə əsas öhdəlik pozulmadığından Mülki Məcəllənin 442, 448.1, 470, 472.1, 739.1 və 1306.1-ci maddələri tətbiq edilməlidir.

“AccessBank” QSC apellyasiya şikayəti verərək birinci instansiya məhkəməsinin qətnəməsinin ləğv edilməsi, əsas borcun, faiz və carimənin C.Ağayevin hüquq varisləri və zəminlərindən müştərək qaydada tutulması barədə qətnəmə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

Şəki Apellyasiya Məhkəməsi mülki işə baxarkən qanunvericiliyin müvafiq normalarında qeyri-müəyyənliklərin və həmin məsələlərə bağlı məhkəmə təcürbəsinə müxtəlif yanaşmaların olduğunu nəzərə alaraq, Mülki Məcəllənin bəzi maddələrinin Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən şərh edilməsi zərurətini yarandığı qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, müraciətdə qaldırılan məsələlərə aydınlıq gətirilməsi üçün, ilk növbədə, mülki qanunvericiliyin öhdəlik hüququ, borc, zəminlik müqaviləsi, eləcə də vərəsəlik hüququ ilə bağlı bir sıra normalar təhlil edilməlidir.

Öhdəlik hüquq münasibətləri əmlak xarakterlidir və səlahiyyətli şəxsin mənafeyi bilavasitə borclu şəxsin üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirməsi ilə təmin olunur. Mülki Məcəllənin 385.1-ci maddəsinə görə, öhdəliyə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsin (kreditörün) xeyrinə müəyyən hərəkətlə etməlidir, məsələn, pul ödəməli, əmlak verməli, iş görməli, xidmətlər göstərməli və i.ə. və ya müəyyən hərəkətdən çəkinməlidir, kreditörün işə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır.

Mülki Məcəllənin 386.1-ci maddəsinə əsasən, öhdəliyin zərər vurulması, əsasızsı varlanma və ya bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər əsaslar nəticəsində əmələ gəlməsi halları istisna olmaqla, öhdəliyin əmələ gəlməsi üçün onun iştirakçıları arasında müqavilə olmalıdır. Müqavilə öhdəlik hüquq münasibətlərinin yaranmasını şərtləndirən mühüm hüquqi faktlardan biridir. Həmin Məcəllənin 389.1-ci maddəsinə görə, mülki hüquq və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi, dəyişdirilməsi və ya xitamı haqqında iki və ya bir neçə şəxsin razılaşması müqavilə sayılır. Beləliklə, tərəflər müqavilə bağlamaqla maraqlarına, mənafeələrinə uyğun hüquq və vəzifələr müəyyən edirlər. Müqavilənin məqsədini isə tərəflərin öz vəzifəsini, yeni öhdəliyini icra etməsi təşkil edir.

Müqavilədən yaranan öhdəliklərin növlərindən

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 472.1 və 1306-cı maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

4 iyun 2018-ci il

biri borc müqaviləsindən əmələ gələn öhdəliklərdir. Mülki Məcəllənin 739-cu maddəsinə müvafiq olaraq, borc müqaviləsinə görə, iştirakılardan biri (borc verən) pula və ya digər əvəz edilən əşyalara müliyyəti hüququnu digər iştirakçaya (borc alana) keçirməyi öhdəsinə götürür, digər iştirakçı (borc alan) isə aldıqlarını müvafiq olaraq pul və ya eyni keyfiyyətdə və miqdarda olan eyni növlü əşyalar şəklində borc verənə qaytarməyi öhdəsinə götürür. Borc müqaviləsinin predmeti hər hansı pul məbləği olduqda, o, kredit müqaviləsi adlandırılır.

Kredit müqaviləsinə əsasən, kreditör müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş həcmdə və şərtlərdə pulun (kreditin) borcluya verilməsi öhdəliyini, borclu isə bu məbləğin qaytarılması və faizlərin ödənilməsi öhdəliyini öz üzərinə götürür.

İqtisadi dövriyyənin normal fəaliyyət göstərməsi, sabitlik və dayanıqlılığın, müqavilə hüquq münasibətləri iştirakçıların qarşılıqlı inam və etimadının təmin edilməsi üçün öhdəliklərin vicdanla icra edilməsi zəruridir. Öhdəliklərin icra edilməməsi, o cümlədən lazımcına icra edilməməsi riskinin azaldılması üçün Mülki Məcəllənin XXIV fəslində təminat üsulları nəzərdə tutulmuşdur. Məcəllənin 460.1-ci maddəsinə görə, öhdəliklərin icrası girov, dəbba pulu, borclunun əmlakının saxlanması, zəminlik, qərantıya, beh ilə və bu Məcəllədə və ya müqavilədə nəzərdə tutulan digər üsullarla təmin edilə bilər.

Mülki dövriyyədə öhdəliklərin icrasının təmin edilməsinin daha çox istifadə olunan üsulu kimi zəminlik müqaviləsi üzrə zəmin başqa şəxsin kreditör qarşısında həmin şəxsin öz öhdəliyini tamamilə və ya hissə-hissə icra etməsi üçün məsuliyyəti öz üzərinə götürür (Mülki Məcəllənin 470.1-ci maddəsi). Zəminlik müqaviləsi kreditlora zəmin arasında bağlanılır və zəmin əsas borclunun öz öhdəliyini icra etməməsi və ya lazımcına icra etməməsi halında, həmin öhdəliyi icra edəcəyinə dair öz üzərinə vəzifə götürür. Bununla da gələcəkdə əsas borclu tərəfindən öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımcına icra edilmədiyi halda kreditör zəminə qarşı həmin öhdəliyini icrası barədə tələb irəli sürmək hüququ əldə etmiş olur. Zəminlik müqaviləsi əsas öhdəlikdən asılı olan aksesor xarakterli müqavilədir, əsas müqavilənin etibarsız hesab edilməsi və ya xitamı, öz növbəsində, bu müqavilənin də xitamına səbəb olur.

Mülki Məcəllənin 472-ci maddəsində göstərilir ki, borclu zəminliklə təmin edilmiş öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımcına icra etmədikdə, əgər bu Məcəllədə və ya zəminlik müqaviləsinə zəminin subsidiar məsuliyyəti nəzərdə tutulmayıbsa, zəmin və borclu kreditör qarşısında birgə məsuliyyət daşıyırlar. Əgər zəminlik müqaviləsində ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, faizlərin, borc tutulması üzrə məhkəmə xərclərinin və borclunun öhdəliyi icra etməməsi və ya lazımcına icra etməməsi nəticəsində kreditora dəyən digər zərərin əvəzinin ödənilməsi də daxil olmaqla, zəmin kreditör qarşısında borclu ilə eyni həcmdə məsuliyyət daşıyır.

Göründüyü kimi, qanunverici zəminin məsuliyyətinin iki növünü fərqləndirmişdir:

- birgə məsuliyyət;

- subsidiar məsuliyyət.

Birgə (solidar, latınca “solidus”- tam, bütöv) məsuliyyətin başlıca cəhəti ondan ibarətdir ki, zəminlik müqaviləsi üzrə bu məsuliyyət növü razılaşdırıldığı halda kreditör əsas öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımcına icra edilmədiyi təqdirdə öz istəyi və mülhizəsi ilə tələbini, eyni zamanda, həm əsas borcluya, həm də birgə məsuliyyət daşıyan zəminə və ya onlardan birinə qarşı yönəldə bilər.

Subsidiar (latınca “subsidiarius”- ehtiyat, yarıdımç) məsuliyyət zamanı zəminliklə təminat altına alınmış öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımcına icra edilmədiyi təqdirdə kreditör, ilk növbədə, əsas borcluya qarşı tələb irəli sürməli, onun tərəfindən öhdəliyini icrasının təmin edilməsi üçün mümkün vasitələrdən istifadə etməli, məhkəmədə iddia qaldıraraq borclunun müqavilədən irəli gələn vəzifələrinin məcburi icrasına və (və ya) dəymiş zərərin əvəzinin ödənilməsinə yönəlmış zəruri hərəkətləri etməlidir. Yalnız bundan sonra öhdəliyini icra edilməsi ilə bağlı tələb subsidiar məsuliyyət daşıyan zəminə qarşı irəli sürülə bilər.

Zəminliyin xitamı əsasları isə Mülki Məcəllənin 477-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, zəminliyə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

- zəminliyin təmin etdiyi öhdəliyə xitam verildikdə, habelə zəminin razılığı olmadan həmin öhdəlik dəyişdirildikdə və bu dəyişdirilmə onun məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olduqda;

- əgər zəmin yeni borclu üçün cavabdeh olmaq barəsində kreditora razılıq verməmişsə, zəminliklə təmin edilmiş öhdəlik üzrə borc başqa şəxsə keçirildikdə;

- kreditör borclunun və ya zəminin təklif etdiyi lazımi icranı qəbul etməkdən imtina etdikdə;

- zəminlik müqaviləsində göstərilmiş onun verilmiş müddəti qurtardıqda. Belə müddət təyin edilmədikdə zəminliyə onun təmin etdiyi öhdəliyini icrası vaxtının çatdığı gündən bir il ərzində kreditörün zəminə qarşı iddia irəli sürmədiyi halda xitam verilir. Əsas öhdəliyini icrası müddəti göstərilmədikdə və müəyyənləşdirilə bilmədikdə və ya tələbetmə məqamı ilə müəyyənləşdirilə bilmədikdə zəminliyə zəminlik müqaviləsinin bağlandığı gündən iki il ərzində kreditörün zəminə qarşı iddia irəli sürmədiyi halda xitam verilir.

Göründüyü kimi, zəminlik müqaviləsinin xitamı əsaslarının dairəsi məhdud olmaqla qanunvericilikdə deqiq müəyyən edilmişdir. Mülki Məcəllənin 477-ci maddəsində borclunun ölümü zəminlik müqaviləsinə xitam verilməsi əsası kimi nəzərdə tutulmadığından, borclu öldüyü halda da zəmin təmin etdiyi öhdəliyə görə məsuliyyətli olmaqda davam edir. Bu həm də ondan irəli gəlir ki, zəminlik müqaviləsi ilə zəmin kreditör qarşısında əsas müqavilə üzrə öhdəliyini icra edilməməsi və ya lazımcına icra edilməməsi riskini öz üzərinə götürür və bu riskin reallaşacağı təqdirdə kreditora mənafeyni təmin edəcəyini dair zəmanət verir. Yeni borclunun ölümü səbəbindən əsas öhdəliyi icra

edilməməsi də zəminin təminat verdiyi risklər dairəsinə daxildir.

Həmçinin qeyd olunmalıdır ki, bir çox hallarda zəmin şəxsi münasibətlərdən irəli gələrek borclunun öhdəliyinin icrası ilə bağlı kreditör qarşısında məsuliyyət götürür. Lakin zəminlə borclu arasında mövcud olan bu münasibətlər zəminlik müqaviləsinin hüquqi əsasını təşkil etmir. Bu müqavilənin hüquqi əsasını zəminin əsas öhdəliyini icra edəcəyinə dair məsuliyyəti üzərinə götürməsi, kreditora öhdəliyini icrasına dair zəmanət verməsi təşkil edir.

Müraciətdən göstərir ki, bəzən borclunun ölümü və miras əmlakın vərəsələr tərəfindən qəbulu borcun başqa şəxsə keçirilməsi kimi qiymətləndirilir və zəmin yeni borclu üçün cavabdeh olmaq barəsində kreditora razılıq vermədikdə, zəminliklə təmin edilmiş öhdəlik üzrə borcun başqa şəxsə keçirilməsi əsası ilə zəminlik müqaviləsinə xitam verilir. Bununla bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 477-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “borc başqa şəxsə keçirildikdə” ifadəsi borclunun öz iradəsi ilə əsas müqavilə üzrə hüquq və öhdəliklərini başqa şəxsə keçirməsi barədə razılıq əldə edilərsə, bu, yalnız kreditörün icazəsi ilə etibarlı olur. Göründüyü kimi, müqavilə üzrə borclunun hüquq və vəzifələrinin üçüncü şəxsə keçirilməsi borclunun iradəsi və kreditörün buna razılıq verməsi ilə baş verir. Bu halda həmin müqavilənin icrasını təmin etmək məqsədi ilə bağlanmış zəminlik müqaviləsinin hüquqi qüvvəsinin davam etməsi üçün zəminin razılığı mütləqdir. Borclunun ölümlü halında işə onun hüquq və vəzifələri universal hüquq varisiyli qaydasında mirası qəbul etməsi vərəsələrə keçmiş olur. Yeni bu halda əsas müqavilə üzrə hüquq və vəzifələr tərəflərin iradəsindən asılı olmayaraq, borclunun ölümü və vərəsələrin mirası qəbul etməsi ilə sonunculara keçmiş olur.

Borclunun ölümü ilə onun öhdəliklərinin aradan qalxmasınının və bununla da bağlanmış müqavilələrin hüquqi təminatdan məhrum olmasının qarşısını alınmasına xidmət edən institutlardan biri vərəsəlik institutudur. Vərəsəlik hüququ ölmüş şəxsin əmlakının və bununla bağlı hüquq və vəzifələrinin qanun üzrə və ya vəsiyyət üzrə vərəsələrə keçməsi qaydalarını müəyyənləşdirən hüquq normalarının məcmusudur. Mülki Məcəllənin 1151-ci maddəsinə müvafiq olaraq, mirasa (miras əmlaka) miras qoyanın öldüyü məqamədək malik olduğu əmlak hüquqlarının (miras aktivii) və vəzifələrin (miras passivi) toplusu daxildir. Yeni mirası qəbul etməsi vərəsələr universal hüquq varisiyli qaydasında miras qoyanın öhdəliklərini də qəbul etmiş olurlar.

Mülki Məcəllənin 558-ci maddəsinə əsasən, əgər borclunun şəxsi iştirakı olmadan icra mümkün deyilsə, onun ölümü öhdəliyini xitamına səbəb olur. Həmin Məcəllənin 1153-cü maddəsinə görə, şəxsi xarakter daşıyan və yalnız miras qoyana mənsub ola bilən əmlak hüquqları və vəzifələr, habelə qanunda və ya müqavilədə nəzərdə tutulan, yalnız kreditörün və borclunun sağlğında qüvvədə olan və onların ölümü ilə xitam verilən hüquq və vəzifələr mirasın tərkibinə daxil deyildir. Beləliklə, şəxsi xarakterli hüquq və vəzifələr vərəsəlik qaydasında ölmüş şəxsin vərəsələrinə keçmir. Borclunun kredit müqaviləsindən irəli gələn vəzifələri işə şəxsə bağlı olmayan və şəxsən icranı tələb etməyən, üçüncü şəxslər tərəfindən icrası mümkün olan əmlak xarakterli öhdəliklərdir. Bu səbəbdən də kredit müqaviləsi üzrə borclunun ölümü ilə onun öhdəliklərinə xitam verilir və bu öhdəliklər miras qoyanın vərəsələri tərəfindən icra edilməlidir.

Belə ki, Mülki Məcəllənin 1306-cı maddəsinə uyğun olaraq, vərəsələr miras qoyanın mövcud olan və onun ölümü ilə xitam olunmayan bütün öhdəlikləri üzrə qəbul etdikləri miras əmlakdakı paylarına mütənasib surətdə birgə borclu kimi məsuliyyət daşıyırlar. Həmin Məcəllənin 1146-cı maddəsi miras qoyanın öldüyü günün və ya fiziki şəxsin ölmüş elan edilməsi barədə məhkəmə qərarının qüvvəyə mindiyi günün mirasın açıldığı vaxt sayıldığı müəyyən edir. Mülki Məcəllənin 1255-ci maddəsinə əsasən işə qəbul edilmiş miras onun açıldığı gündən vərəsinin müliyyəti sayılır.

Göstərilən normaların məzmunundan çıxış edərək Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, mirası qəbul etmiş vərəsələr miras açıldığı gündən öhdəliyini icrasına görə məsuliyyət daşıyırlar. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, vərəsələr miras əmlak ilə bağlı sərəncam hüququnu bir çox hallarda mirasın açıldığı andan həyata keçirə bilmirlər. Belə ki, Mülki Məcəllənin 1246-cı maddəsinə görə, vərəsə vərəsəliyə çağırılmıyı bildiyi və ya bilməli olduğu gündən üç ay ərzində mirası qəbul edə bilər. Miras açıldığı gündən altı ay keçdikdən sonra mirasın qəbuluna yol verilir. Vərəsə mirasın açıldığı yer üzrə notariat kontoruna mirası qəbul etdiyi barədə ərizə verdikdə və ya əmlaka sahiblik etməyə və ya əmlakı idarə etməyə faktik başladıqda və bununla da mirası qəbul etdiyini şəksiz nümayiş etdirdikdə miras vərəsə tərəfindən qəbul edilmiş sayılır. (Mülki Məcəllənin 1243.2-ci maddəsi). Göründüyü kimi, qanunverici vərəsələrə miras açıldığı gündən üç ay ərzində mirası qəbul etmək imkanı vermiş və bu müddətin altı aya qədər uzadılmasını istisna etməmişdir. Bu baxımdan vərəsələr, bir qayda olaraq, miras açıldığı gündən altı ay ərzində əmlaka dair sərəncam vermək hüququna malik olmadığından, miras qoyanın kreditörün qarşısında öhdəliklərinin icrasını həyata keçirə bilmirlər.

Qeyd edilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, miras qoyanın kreditörün tərəfindən vərəsələrə qarşı öhdəliyini icrası ilə bağlı tələb irəli sürülərək mirasın qəbulu ilə bağlı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş müddətlər nəzərə alınmalıdır.

Müraciətdə qaldırılan borclunun ölümü halında onun öhdəliklərinə görə məsuliyyətin zəmin və ya

verəsələr tərəfindən icra edilməli olması məsələsi ilə bağlı göstərilməlidir ki, zəminlik müqaviləsi aksesor xarakterli olmaqla əsas öhdəliyə təminat üsulu kimi çıxış edir. Bu səbəbdən də zəminin zəminlik müqaviləsi üzrə öhdəliyi “əlavə öhdəlik” mahiyyəti daşıyır. Yeni kreditörün zəmindən öhdəliyini icrasını tələb edə bilməsi üçün, ilk öncə, borclunun, eləcə də onun vərəsələrinin öz vəzifələrinii icra etməməsi və ya lazımcına icra etməməsi tələb olunur. Yalnız bundan sonra zəminə qarşı zəminlik müqaviləsindən irəli gələn öhdəliyini icrası barədə tələb irəli sürülə bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu borclunun ölümü halında zəminlə qəbul etmiş vərəsələrin miras qoyanın öhdəlikləri üzrə borcluya çevrildiyini nəzərə alaraq hesab edir ki, ilk növbədə, mirası qəbul etmiş vərəsələr miras qoyanın kreditör qarşısında məsuliyyət daşımalıdırlar. Vərəsələr əsas öhdəliyi icra etməkdən yayındıqları və ya lazımcına icra etmədikləri təqdirdə, eləcə də miras əmlakın həcmi vərəsələrə əsas öhdəliyi icra etməyə və ya lazımcına icra etməyə imkan vermədikdə, pozulmuş mənafeyinin təmin edilməsi üçün kreditörün zəminə qarşı tələb irəli sürmək hüququ yaranır.

Qanunverici öhdəliyi icra etmiş zəminin mənafeələrinin müdafiəsinə nəzərə alaraq, Mülki Məcəllənin 475.1-ci maddəsində kreditörün tələbini ödədiyi həcmdə sonuncunun borcluya qarşı malik olduğu hüquqların öhdəliyi icra etməsi zəminə keçdiyini müəyyən etmişdir. Yeni zəmin öhdəliyi icra etdikdən sonra ona dəymiş zərərin əvəzinii rəqres qaydasında borcludan tam həcmdə, borclu öldüyü halda işə vərəsələrdən onlara çatan miras payı həcmində ödənilməsini tələb edə bilər.

Vərəsələrin məsuliyyətinin həddi ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, miras qoyanın borcuna görə vərəsələrin məsuliyyəti mirasın həcmi ilə məhdudlaşır. Belə ki, Mülki Məcəllənin 1306.1-ci maddəsinə əsasən, vərəsələr miras qoyanın kreditörünün mənafeələrini alınmış aktivdə özlərindən hər birinin payına mütənasib surətdə birgə borclu kimi tam ödəməyə borcludurlar.

Vərəsələrdən fərqli olaraq, zəminin məsuliyyətinin həddi miras əmlakın dəyəri ilə məhdudlaşmır. Bu isə zəminin məhz öhdəliyini borclu tərəfindən icra edilməməsinə görə müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, kreditörün mənafeyinin tam təmin edilməsinə məsuliyyətli olmasından irəli gəlir.

Xarici ölkələrin qanunvericiliyinə nəzər yetirdikdə, əksər ölkələrdə məhz bu yanaşmanın qəbul edildiyini görmək olar. Almanıya Federativ Respublikasının Mülki Qanunnaməsinə əsasən, əsas borclu öldükdə, zəmin borclunun vərəsəsinin məhdud öhdəlik daşmasına istinad edə bilməz (Mülki Qanunnamənin 768.1-ci maddəsi).

Rusiya Federasiyasının Mülki Məcəlləsinə əsasən, borclunun ölümü, borclu hüquqi şəxsin yenidən təşkil zəminliyin xitamına səbəb olmur (Mülki Məcəllənin 367-ci maddəsinin 4-cü hissəsi).

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin zəminliyə xitam verilməsi hallarını nəzərdə tutan 477-ci maddəsində borclunun ölümü halının zəminlik münasibətlərinin hüquqi qüvvəsinə təsiri məsələsi tənzimlənməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 13-cü bəndində mülikiyyət hüququ, o cümlədən dövlət, xüsusi və bələdiyyə mülikiyyətinin hüquqi rejimi, əqli mülikiyyət hüququ; digər əşya hüquqları; öhdəlik hüququ barədə qaydaların müəyyən edilməsi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (bundan sonra - Milli Məclis) səlahiyyətinə aid edilmişdir.

Qeyd olunanlara əsaslanaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu zəminliyə xitam verilməsinin qanunverici tərəfindən təkmilləşdirilməsini məqsəddə müvafiq hesab edir.

Zəmin və vərəsələrin əsas borca görə hesablanan faizlərə dair məsuliyyətli olub-olmaması məsələsinə gəlincə işə qeyd olunmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 399.3-cü maddəsinə əsasən, müqavilədə nəzərdə tutula bilər ki, müqavilənin qüvvədə olma müddətinin qurtarması tərəflərin müqavilə üzrə öhdəliklərinin xitamına səbəb olur. Belə şərtin olmadiğı müqavilə öhdəliyini icrasının qurtarmasını həmin müqavilədə müəyyənləşdirilmiş anına qədər qüvvədə sayılır. Göründüyü kimi, müqavilənin müddətinin bitməsi, əks hal razılaşdırılmadığı təqdirdə tərəflər arasında müqavilə münasibətlərinin sona çatmasına səbəb olmur, tərəflər arasında öhdəlik münasibətləri davam edir, kreditör yenə də borcludan müqavilədən irəli gələn öhdəliklərin icrasını tələb etmək səlahiyyətinə malik olur.

Bu baxımdan Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, kredit müqaviləsi üzrə borclunun ölümü də tərəflər arasında mövcud olan müqavilə münasibətlərini başa çatdırmı və əsas borca görə faizlər hesablanmaqda davam edə bilər.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 2008-ci il 18 noyabr tarixli 34 nömrəli Protokolu ilə təsdiq edilmiş “Banklarda kreditlərin verilməsi” Qaydalarına uyğun olaraq hər bir bank kredit riski və kreditlərin verilməsi üzrə bankların daxili strategiya və qaydalarına dair minimum tələbləri müəyyən edən bankdaxili qaydalarında kreditlərin verilməsi meyarları, onların ödəniş müddətləri və şərtləri, borcun tutulması, ayrı-ayrı kreditlər və onların müxtəlif növləri üzrə faiz dərəcələrinin hesablanması, güzəştlər, kreditlərin növlərindən və gecikdirilmə müddətindən asılı olaraq faizləri hesablanmayan statusa keçirilməsi halları və s. məsələləri tənzimləyən müddəalar nəzərdə tutmalıdır.

Göründüyü kimi, borclunun ölümündən sonra faizlərin hesablanmasının davam etməsi və ya dayandırılması, yeni güzəştlərin tətbiqi məsələsi bankdaxili qaydalara uyğun olaraq müəyyənləşdirilə bilər. Lakin o da nəzərə alınmalıdır ki, mülki hüququn mühüm prinsiplərindən biri də vicdanlılıq prinsipidir. Mülki Məcəllənin 5.3-cü maddəsinə əsasən, mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və vəzifələrini vicdanla həyata keçirməyə borcludurlar. Yeni kreditörün borclu öldüyü halda faizlərin hesablanmasının davam edib-etməməsi məsələsinə baxarkən vicdanlılıq prinsipin-

dən çıxış etməli, miras qalmış əmlakın həcmi, vərəsələrin maddi durumu və s. kimi halları nəzərə almalıdırlar.

Dəbbə puluna görə zəmin və vərəsələrin məsuliyyətli olub-olmaması məsələsi ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 462.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, dəbbə pulu (cərimə, penya) müqavilə ilə müəyyənləşdirilən, öhdəliyini icra edilmədiyi və ya lazımcına icra edilmədiyi, o cümlədən icranın gecikdirildiyi halda borclunun kreditora ödəməli olduğu pul məbləğidir. Maddənin məzmunundan göründüyü kimi, dəbbə pulu öhdəliyini icrasının təmini üsulu olmaqla yanaşı, həm də borclunun öz öhdəliyini icra etməməsi və ya lazımcına icra etməməsinə görə tərəflərin müəyyən etdiyi məsuliyyət növdür. Öhdəliyini icrasının təmini üsulu, eləcə də öhdəliyini icra edilməməsi və ya lazımcına icra edilməməsinə görə məsuliyyət növü olaraq dəbba pulunun borclunun ölümündən sonra müqavilənin icrasını davam etdirəcək zəmin və vərəsələrə münasibətdə də tətbiqi mümkündür. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, məsuliyyətin bir növü olaraq dəbbə pulunun ödənilməsinin kreditör yalnız borclunun, borclu öldüyü halda isə vərəsə və ya zəminin təqsiiri olduğu təqdirdə tələb edə bilər. Belə ki, Mülki Məcəllənin 462.2-ci maddəsinə əsasən, əgər borclu öhdəliyini icra edilməməsi və ya lazımcına icra edilməməsi üçün məsuliyyət daşımırsa, kreditör dəbbə pulunun ödənilməsini tələb edə bilməz. Beləliklə, öhdəliyini icra edilməməsi və ya lazımcına icra edilməməsində vərəsələr və ya zəminin təqsiiri olduğu halda kreditör dəbba pulunun ödənilməsi ilə bağlı tələbi bu hərəkətləri törətmmiş şəxsə qarşı irəli sürə bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu şərh olunan məsələ ilə bağlı məhkəmələrdə xeyli sayda mübahisələrin mövc